

УДК 323.39:316.46

М. А. Козловець, доктор філософських наук, професор

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА ЯК СУБ'ЄКТ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті на основі аналізу історичного досвіду і сучасної практики України досліджена роль політичної еліти у процесах державотворення. Вказуючи на залежність становлення й зміцнення української державності від власної політичної еліти, автор констатує, що у фазу новітньої незалежності Україна увійшла з квазіелітою, неспроможною реалізувати національну ідею у всій повноті. Обґрунтовується необхідність формування нової генеративної еліти – еліти заслуг (меритократії), спроможної забезпечити ефективне управління країною в умовах стрімких політичних і соціально-економічних змін. Розрізняючи поняття «істеблішмент» і «політична еліта», автор доводить, що трансформації, які відбуваються в сучасному українському суспільстві, формують соціальне замовлення на якісно новий тип політичної еліти, здатної бути суб'єктом суспільних змін, їх ініціатором і координатором. Характеризуючи основні вимоги до процесу сучасного елітотворення, автором пропонуються і шляхи успішної реалізації політичною елітою функцій суб'єкта суспільних трансформацій, якісних змін.

Ключові слова: еліта, політична еліта, істеблішмент, українське суспільство, державність, державотворення, трансформація, глобалізація.

Актуальність теми дослідження. Суспільні трансформації в Україні, реалізація стратегії сталого розвитку формують соціальне замовлення на новий тип політичної еліти, політичного лідерства. За слабкої структурованості сучасного українського суспільства, відсутності стійких масових соціальних верств зі своїми усвідомленими інтересами та усталеною політичною й ідеологічною орієнтацією саме дії елітних груп визначають напрям суспільного розвитку, сприяють формуванню конкретних потреб розвитку держави, її національних пріоритетів. За таких умов дослідження проблеми рушійних сил і суб'єктів трансформації соціетального буття українців набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Феномен політичної еліти завжди посідав важливе місце серед теоретичних проблем наукового дискурсу. Дослідники акцентують увагу насамперед на особистісних характеристиках і соціальних індикаторах представників влади, підкреслюючи, що розвиток суспільства, стабільність чи нестабільність його існування напряму залежать

від якості й управлінських можливостей політичних еліт. Так, Г. Моска і Р. Міхельс вирізняли організованість, внутрішню згуртованість елітних груп, жорсткість у прийнятті управлінських рішень; В. Парето звертав увагу на особливий психологічний склад правлячого класу, його вольові якості, рішучість і революційність; Й. Шумпетер – на здатність лідерів еліти вигравати у конкурентній боротьбі за владу, використовуючи демократичні інститути суспільства; Дж. Сарторі – на «особисті заслуги», ступінь наближеності до вершини соціальної піраміди, наділеної владою відносно своєї основи; Т. Дай підкреслював, що еліта – це одна з умов організації суспільства і саме висококваліфікована та ретельно підготовлена еліта повинна управляти суспільством; Л. Зіглер надавав особливого значення системі «просвітницького лідерства», здатного зберегти особисті свободи і відповідальність [1, с. 170–171]. З ним солідаризується і А. Шлезінгер: вважаючи керівництво державою творчим, динамічним процесом, він стверджує, що політик повинен володіти особливими якостями, зокрема, спостережливістю, здатністю до раціонального мислення, багатством уяви, вмінням правильно оцінювати, коли і в яких випадках потрібно застосувати вищеперераховані якості [2, с. 606–630]. За Е. Тоффлером, еліта – це «своєрідний інтегратор суспільства» [3]. А на думку К. Маннгейма, однією з найважливіших основних функцій еліти є «інтеграція вольових імпульсів в області політики» [4, с. 313]. Дослідженням ролі та значення еліти в життєдіяльності українського суспільства займаються й вітчизняні науковці, зокрема Ю. Бадзьо, І. Белебеха, А. Гальчинський, Л. Герасіна, М. Головатий, П. Кралюк, В. Кремень, М. Михальченко, С. Пазиніч, Ф. Рудич, М. Рябчук, М. Требін, Г. Щокін. Проте проблема ролі політичної еліти в умовах докорінних політичних і соціально-економічних трансформацій ще не отримала достатньої уваги.

Метою статті є дослідження механізму та чинників становлення вітчизняної політичної еліти, що є особливо важливим для подальшого розвитку українського суспільства й державності, успішної модернізації.

Вклад основного матеріалу. Історичний досвід та сучасна практика свідчать, що відбутися як політична нація може лише соціально розвинений народ, що має власну провідну верству, життєздатну еліту. Про це в загостреній формі вустами одного зі своїх героїв говорив І. Франко: «Поки ви, русини, не маєте своїх дідичів і міліонерів, поти ви не є жаден народ, а тільки купа жебраків та невольників» [5, с. 369]. Без утвердження еліти, патріотичного смислового наповнення та спрямованості її діяльності не може бути повноцінним і буття нації.

Відсутність цього соціального прошарку вже не раз приводила Україну до втрати її незалежності, не заперечуючи при цьому й трагічного впливу зовнішніх чинників. Так, українська автономія в складі російської держави

в другій половині XVII – початку XVIII ст. не втрималася й загинула через те, що не мала під собою достатньо надійного соціального ґрунту. Після національно-визвольних змагань 1648–1657 рр., коли було досягнуто певної самостійності, український народ в особі його провідної верстви – української шляхти не зміг скріпити цю самостійність, а навпаки – розгубив її протягом століття. Хоча деякі нащадки козацької старшини й продовжували зберігати специфічну «малоросійську» національну свідомість, однак вони не могли утворити «критичної маси», яка посприяла би творенню модерної української нації.

Ситуація повторилася на початку XX ст.: Українська Народна Республіка зазнала поразки саме через те, що національна еліта – політична, економічна, військова, інтелектуальна – була занадто слабка й не зуміла опанувати суспільство соціально. Саме безвольність і розгубленість тодішньої верстви, яка в екстремальних умовах не зуміла здійснити належний вплив на широкі народні маси, призвели до того, що останні виявилися дезорієнтованими, немобілізованими, нездатними організовано виступити на захист свободи й незалежності.

Загалом же визвольні змагання 1917–1921 рр. ще раз підтвердили, що без соціальної бази у вигляді провідного соціального прошарку національна держава неможлива. Українська нація не спромоглася висунути зі свого середовища ефективних лідерів, які утвердили б державну незалежність. Зазначимо, що саме в ці роки українці чи не вперше були готові не тільки вивчати рідну мову, культуру, не просто добиватися свобод у межах автономії, а й воювати за самостійність і незалежність України.

Надалі в умовах більшовицького режиму йде тотальне винищення українських, національно свідомих провідників: військових, адміністраторів, творчої інтелігенції, лікарів, учительства, військових. До подій, пов'язаних з голодомором 1932–1933 рр., надто тісно підступають масові політичні репресії, ліквідація священиків, кращих представників національної еліти. На тлі тотального відчуження від власності й влади під гаслами «знищення класів» (насамперед куркульства), «побудови безкласового суспільства» були репресовані ті верстви українського суспільства – заможні селяни, кооператори, підприємці, комерсанти, торговці та ін., які становили виробничий цвіт нації й у перспективі могли стати соціальною базою національного відродження, а сам український народ поступово перетворювався на етнографічну масу [6].

Відтак упродовж століть чужі еліти нав'язували Україні, її регіонам різні принципи і засади організації життя, культуру й традиції. Тому у фазу новітньої незалежності українці увійшли з різними цілями й поглядами, національним і соціальним складом, рівнем національної свідомості, національно-іс-

торичної ідентичності, які сформувалися на підставі регіональних, культурних, ідеологічних, релігійних та мовних ліній поділу.

Історична трагедія українців полягає в тому, що постійно обривається зв'язок елітних поколінь, втрачається традиція жертвовного служіння своєму народові, високі поняття честі, моральності, патріотизму. Політична еліта – це продукт селекції, з якою пов'язане життя кожної людини. У державі з багатовіковою традицією керівна еліта – це прошарок суспільства з відповідними традиціями, навичками, навіть секретами, які, як мудрість, передаються від покоління до покоління. Посідаючи стратегічно важливі позиції в суспільній системі, політична еліта виступає одним із «локомотивів історії», «фіксаторів соціального порядку».

Незалежна Україна постала 1991 р. значною мірою як наслідок політичного компромісу та ситуаційної взаємодії між прагматичною, «самостійницькою» частиною місцевої комуністичної номенклатури («територіальною елітою») та націонал-демократичною опозицією («національною елітою»), що об'єдналася наприкінці 90-х рр. ХХ ст. під назвою «Народний Рух України». Стратегія державотворення, яка була запропонована почасти національно-державницьким табором, значною мірою прийнята сучасною владною елітою у власній інтерпретації. Скориставшись сприятливою ситуацією, корумпована українська бюрократія, її вища і середня ланки, де-юре закріпила за собою значну частину державної власності, якою вже давно фактично розпоряджалася, залишаючи більшість народу найманими працівниками. Українські націонал-патріоти не тільки не змогли запропонувати суспільству конструктивну програму будівництва майбутнього, а й виявилися творцями та популяризаторами нових міфів.

Розбудова державності звелась не до формування ефективних владних інституцій та розв'язання нагальних соціально-економічних, культурно-просвітницьких проблем. Її головним змістом стало непосильне для народу зростання непродуктивних державних витрат, розбухання бюрократичного чиновницького апарату, який до того ж звільнив сам себе від будь-якої відповідальності за стан справ у суспільстві, самоусунувся від здійснення регулятивних функцій, масово скорумпувався [7, с. 112].

На цьому тлі виник певний прошарок діяльних, амбітних людей, які поставили понад усе власний, а не суспільний успіх, не розуміючи, що нехтування національними інтересами заради особистих обертається трагічними наслідками як для нації, так і для них. Причому наші «багаті» – значною мірою негативний, паразитичний клас суспільства, деструктивне явище. Значна частина цієї верстви не пов'язує свого майбутнього з українською державою. Інтереси народу – останнє, що вони враховують у своїх схемах і розкладах. «Нова еліта», як резонно зауважує О. Панарін, початково не ототожнює себе

з народом: «...її “ми” більше стосується міжнародних центрів влади – інтернаціоналу глобалізму, ніж етнічного населення. Вона тримає капітали, має вілли, вчить своїх дітей – не в “цій” країні. Відповідно, доля “цієї” країни її менше всього цікавить» [8, с. 56].

Сьогодні з ділових кіл, різних верств суспільства поступово зростає нова політична еліта, її структура складна й постійно змінюється. Вона формується в жорсткій боротьбі між різними, нерідко антагоністично налаштованими прошарками суспільства, їхніми рухами, партіями, блоками. Намагання утвердитися й перемогти в цих хаотичних політичних умовах, жадоба влади й власності живлять серед значної її частини нерозбірливість у засобах (макіавеллізм), залежність від власної й чужої буржуазії. Не відстає «нова номенклатура» від «старої» і у зловживанні службовим становищем, участю навіть на рівні законодавчої влади в комерційній діяльності, лобізмом тощо. Як слушно зазначає О. Габович, сформувалася «така страшна, бездарна, порочна, злочинна й ненаситна “еліта”, яка вже не допускає свого відчуження від влади... Вибори не приводять до зміни становища як унаслідок фальсифікації та підкупу виборців, так і через поширення ганебної злочинської моралі серед усіх верств населення» [9, с. 13]. Можна констатувати, що, незважаючи на певні ідеологічні й політичні розбіжності, представники правлячих еліт остаточно і, схоже, безповоротно оформилися в окрему самовідновлювальну касту, яка контролює основні ресурси країни, виступає від імені народу, представляє в країні інтереси глобальних політичних та економічних інституцій і є відокремленою від інших співвітчизників системою нездоланих перегородок, фільтрів і перешкод.

На нинішньому етапі політичної еволюції виявилось, що відмінності між старою і новою елітами не надто великі, як очікувалось. І перша, і друга еліти складаються з людей, вихованих в умовах радянського режиму, який породжував певну ментальність і стереотипи поведінки. Корпоративізм і патримоніальні зв'язки, складна мережа клієнтських відносин до цього часу притаманні вітчизняному елітотворенню як на державному, так і на місцевому рівнях. Більше того, за роки незалежності українська еліта втратила дециду своєї чеснот порівняно з класичними взірцями. Вона не здатна генерувати ідеї розвитку, виконувати функцію «інтегратора суспільств» (Е. Тоффлер). Існує й інша проблема: вітчизняна еліта не визначає тонус українського соціуму. До неї особливо ніхто й не дослуховується.

У духовно-світоглядному просторі української політичної еліти продовжують домінувати авторитарні преференції. Суть цієї ситуації не змінюється навіть тоді, коли публічно декларуються прихильність до демократичних цінностей. У дійсності йдеться про суто ритуальну риторичку, приписану політичною доцільністю прихильників відповідним пріоритетам. Усе це докази

того, що нинішня політична еліта (як і чинні можновладці) поки що не в змозі опанувати енергетику демократії, яка формується «знизу» – в надрах українського суспільства. У багатьох випадках демократія сприймається не як влада народу, а як «влада демократів». Це переконливо доводять українські майдани, і це наша спільна трагедія. Водночас потрібно з розумінням ставитися до причин незрілості наших провідників, оскільки практично вся історія України, й насамперед ХХ ст., супроводжувалася перманентним знищенням національної еліти як такої [10, с. 274].

Просування в елітну групу з чіткими правилами відбору і численними фільтрами, особливе значення формальних показників (вік, стаж роботи, особиста відданість керівництву і готовність безперечно виконувати накази), орієнтація насамперед на збереження і самовідтворення елітної структури – це те, чим «нагородила» радянська еліта сучасну владу. По суті, це фактично процес антиселекції, негативні наслідки чого посилились у загальнодержавному масштабі, повним усуненням конкурентних механізмів в економіці і політиці, а також ідеологізацією, політизацією і непотизацією критеріїв відбору, проведенням земляцької й кланової кадрової політики. Незважаючи на постійну критику і негативну практику, влада започаткувала традицію призначення іноземців на високі посади в Україні, що породжує ще одну проблему – нехтування і зневагу до інституту громадянства. До того ж частина нинішньої еліти має критичний масив компрометуючої інформації в руках спецслужб Росії, а тому залежна від неї, вразлива з її боку.

Проблеми української еліти значною мірою пов'язані, на наш погляд, з її рустикальністю (від англ. *rustical* – сільський, народний). Звідси походить і її специфічне бачення світу – обмеження в часі й просторі, нездатність вибудувати стратегію розвитку. Рустикальна еліта існує в межах аграрного циклу (сонячного року) та обмеженої кордонами території (межі селища, міста, області, у кращому разі – країни). Тому бюджет формується лише на рік (тоді як західне суспільство планує бюджет на п'ять і більше років, тобто живе майбутнім), увесь світ сприймається статичним, а концепція розвитку країни в контексті глобального світу, що весь час змінюється, відсутня. Головним пріоритетом стає село, навіть проголошується рік села. За своїм світоглядом, ментальністю, світорозумінням, типом мислення її представники репрезентують цінності індустріального, а то й агропромислового суспільства [10, с. 216–227].

Отже, за роки незалежності у нас не сформувалася власна «національна аристократія», яка прагнула б стати провідником суспільної консолідації та духовного відродження України. Нову еліту можна вважати національною, демократичною лише умовно, або як норматив, маючи на увазі, що створення дійсно державницької еліти – одне із пріоритетних завдань розвитку по-

літичної системи нашого суспільства. Нинішній вітчизняний істеблішмент уособлює квазіеліту, яка не здатна адекватно відповідати викликам глобалізованого світу, гідно захищати національні інтереси. В особі найвищих державних чиновників, опозиції, в особі всього українського політичного класу ми бачимо головну проблему країни – відсутність людей, здатних мислити масштабно, стратегічно. Невідповідність наявних ресурсів і дій політичної еліти породжує феномен «внутрішнього пожирання» України. Безпорадність соціально-економічної політики, «номенклатурний патріотизм» керівної еліти зробили країну такою слабкою, що вона змушена йти на нові, небезпечні поступки у відносинах з іншими державами. Реально українська зовнішня й внутрішня політика давно вже похідна від політики інших держав, насамперед ЄС, США і Росії.

Українська владна еліта демонструє нездатність відповідати на ризики і виклики, що постали перед Україною у XXI ст. Політично правлячий клас не знає, які національні інтереси потрібно просувати у глобалізованому світі, за якими правилами розвиваються «геополітичні ігри» і що потрібно в них відстоювати. Глобалістські тенденції у світовій економіці, жорстка конкуренція на міждержавному рівні ставлять перед нацією завдання, які в сьогоdnішньому аморфному стані українська держава та її політично правлячий клас вирішити не в змозі, що призведе найближчим часом до глобального відставання. На тлі посилення сусідів Україна ризикує де-факто втратити суверенітет, залишившись виконувати функції транзитної території. За таких умов при збереженні зовнішніх ознак державності правлячі еліти будуть виконувати лише функції місцевої адміністрації, а реальні владні функції остаточно перемістяться поза межі країни. Уже й сьогодні ми спостерігаємо факти, коли українські політики апелюють до світової громадськості за допомогою у розв'язанні внутрішніх проблем.

Якісні відмінності нашої політичної еліти від європейської полягають в тому, що там статус вищих верств суспільства визначається не стільки їхніми ієрархічними повноваженнями та власним капіталом, скільки якістю отриманої освіти, накопиченими знаннями та компетенцією, інтелігентністю та аристократизмом. Українська політична еліта має іншу енергетику. Вона у своїй масі презентує, з одного боку, партійно-господарську номенклатуру минулого, а з другого – нових господарських «баронів», що утвердили себе на базі суперечностей первісного нагромадження капіталу, його тінізації, зрощування з державною бюрократією. І перша, й друга частини політичної еліти поки що не змогли вирватися з лещат прокомуністичного світогляду, не відчувають ритму сучасних глобально-цивілізаційних перетворень, зупинилися у своєму духовному та загальноосвітньому зростанню,

не прогресують, відчутно поступаються інтелектуальному потенціалові суспільства [10, с. 273–274].

Нова політична еліта має стати елітою заслуг (меритократією), елітою відповідальності, а не елітою привілеїв. А щодо «привілеїв», необхідних для здійснення державної влади, то вони мають бути оформлені законодавчо й доведені до відома громадськості, передбачати чітке дотримання певних правових і моральних обмежень для представників влади. Крім того, для підтримання соціальної значущості та забезпечення ефективності управління правляча еліта повинна розробляти й реалізовувати об'єктивно необхідні дії, які б усували небезпечне наростання соціальних протиріч і напруженості, вміло регулювати всі аспекти суспільного життя. А це можливо лише в тому випадку, якщо політична еліта буде функціонувати як соціально орієнтований інститут.

Для політичної еліти важливо консолідувати різноманітні інтереси і волевиявлення в єдину результуючу волю і тим самим розширити свою соціальну базу. У підсумку, її остаточні рішення – це результат узгодження і корегування курсів, врахування всього розмаїття соціальних позицій на загальнодержавному і місцевому рівнях. Влада еліти сильна і стабільна, якщо її рішення раціональні, їх реалізація ефективна і в суспільстві досягнуто баланс соціальних інтересів [1, с. 172].

Разом з тим пануюча політична еліта відносно самостійна і в чомусь навіть автономна щодо тих класів і соціальних груп, верств і прошарків, інтереси яких вона представляє. Це не проста ієрархічна система, як видається на перший погляд. Висока відповідальність діяльності політичних еліт детермінує комплекс вимог, яким вона обов'язково має відповідати. Розвиток суспільства, стабільність чи нестабільність його існування напряму залежать від якості й управлінських можливостей політичних еліт.

Зрозуміло, еліти формуються довгими роками. Те, що у нас тривалий час не було власної незалежної державності, наклало негативний відбиток на формування сучасних елітарних прошарків. По суті, у нас це істеблішмент, а не справжня еліта, яка здатна ефективно реалізовувати національні інтереси. Безумовно, сучасний істеблішмент не відповідає належним чином на виклики, перед якими постала сьогодні Україна. Існує й великий розрив між очікуваннями в суспільстві від дій влади та реальним станом речей. Тому є шанс того, що ті еліти, які є ними не за формальним статусом, все ж таки будуть представлені у владі.

Еліта не може формуватися штучно, за командою. Це – процес еволюційний й органічний, який торкається будь-якого соціуму. Суспільство фактично природно здійснює відбір лідерів, авторитетів думки, і від того, наскільки

зрілим є це суспільство, залежить і якість еліти. Вітчизняна еліта є віддзеркаленням нашого суспільства. Тому, якщо ми хочемо мати якіснішу еліту в будь-яких сферах, повинні говорити насамперед про рівень самого суспільства. Нова еліта в Україні народиться із громадянського суспільства, яке обиратиме лідерів не на основі популізму чи підкупу, а на базі ґрунтового аналізу, здатності мислити по-державницьки. Таке державницьке мислення має бути у свідомості більшості українців. Відповідно, й вимоги до лідерів у такого суспільства матимуть державницькі критерії. Сьогодні громадянське суспільство поки не здатне вплинути на те, щоб максимально бути присутнім при владі. Хоча окремі представники такої еліти вже є, але ще не накопичилася критична маса, а отже, немає їхнього відчутного впливу на суспільні процеси.

Побіжно зазначимо, що сучасне українське суспільство однаково потребує як кваліфікованої політичної еліти, здатної насичувати владні структури, забезпечуючи розв'язання стратегічних завдань національного розвитку, так і духовно зрілої інтелігенції. У будь-якому здоровому суспільстві інтелігенція є своєрідною зв'язкою між його прошарками, вона немов би цементує суспільство, надає почуття повноцінності, значущості, стабільності. Спихування інтелігенції на узбіччя, а надто – у глухий кут, обертається політичним безладдям, соціальним хаосом і тотальною деградацією, утратою соціальної раціональності.

Одне із завдань політичної еліти – сформувати єдиний національний економічний, мовно-інформаційний, культурний, релігійний та інші простори, в яких усі українці різних регіонів за допомогою освіти та просвіти могли усвідомити себе соборною державоцентричною нацією. Необхідно враховувати й те, що свідомість наших громадян перебуває під потужним впливом культурно-інформаційного простору сусідньої держави. Не слід забувати, що як поза межами України, так і всередині її є противники української незалежності.

Євроінтеграційна стратегія України, наше природне прагнення піднятися до західного рівня життя й добробуту, побудувати в себе Європу – це не лише відповідні принципи державотворення, економічної та соціальної політики, а й глибока європеїзація політичного класу, який має спрямовувати зазначені трансформації, визначати їхні механізми, забезпечувати їх утілення в життя. Однак найбільш гальмівною ланкою євроінтеграційного процесу є, на наш погляд, низька якість політичної еліти, її провінціалізм, зверхність та самолюбство, брак таких необхідних в умовах перехідного суспільства толерантності та конструктивізму. Українське суспільство й досі залишається поза межами конструктивного діалогу. Нам бракує європейської культури і вмін-

ня, залишаючись різними, знаходити компроміс і не тільки співжити, а й бути конкурентним проектом у глобальному світі.

Ми поділяємо думку Г. Щокіна про те, що «теперішній історичний момент у житті України є, напевно, найнижчою точкою вичерпуваного соціального циклу й характеризується найгострішими суперечностями, а деколи навіть асоціальною, часто криміналізованою елітою. Застосовувані сьогодні до речі й не до речі авторитарні методи політичного управління треба скеровувати на недопущення, з одного боку, охлократії з її незмінною трансформацією в тиранію, а з другого, – на соціальне “витіснення” кримінально забарвленої олігархії з політичної авансцени і заміни її на духовно орієнтовану інтелігенцію. Саме такі умови можуть забезпечити поступовий прихід до соціального управління української меритократії, найпридатнішої з огляду на історичну перспективу» [11, с. 4].

Перша, визначальна необхідна зміна полягає в тому, щоб відтворити в Україні національно-патріотичну еліту, яка б ставила на перший план саме ідею служіння своєму народу. Друга зміна зводиться до вироблення єдиної ідеології і мети політичного курсу, котрі об'єднують усі групи і верстви суспільства, класи та партії, що відображають їхні професійні, національні, територіальні інтереси, здатні відродити стимули до праці, спрямувати їх на створення громадянського суспільства, в якому діє система соціального діалогу. Підґрунтя такої ідеології мають становити: по-перше, філософія поєднання інтересів особистості, підприємства, регіону, держави, а не підпорядкування їх корпоративно-клановим інтересам, що стали монопольними; по-друге, – подолання пріоритетності економізму над гуманітарним мисленням, узгодження принципів економічної ефективності та соціальної справедливості [10, с. 326–327].

Успішна реалізація політичною елітою функції суб'єкта суспільних трансформацій, якісних змін можлива лише за певних умов, а саме: наявності політичного плюралізму, зміни виборчої системи з метою гарантування рівноправної конкуренції потенційних еліт; розширення системи каналів і принципів політичного елітогенезу, формування переважної більшості політичної еліти не шляхом призначень, а в результаті загальних виборів і конкурентного відбору; забезпечення певної рівноваги, компромісу, балансу різних соціальних сил, тобто формування консенсусно-об'єданого типу політичної еліти; максимальної відкритості формування еліти на всіх рівнях, упередження можливості її трансформації у «нову номенклатуру», постійне поповнення її професійно підготовленими і функціонально здібними людьми; оновлення менталітету політичної еліти, усвідомлення того, що суспільні зміни потребують серйозного інформаційного супроводу, а також урахуван-

ня думки народу, інституцій громадянського суспільства; наявність постійного демократичного контролю за діяльністю владних структур з боку громадськості, ЗМІ, політичних партій та організацій; згуртованості різних верств суспільства, гармонізації їхніх соціальних інтересів, досягнення співробітництва і тісної взаємодії всіх сил у суспільстві; чіткого дотримання законності, демократичних норм і процедур, необхідних і обов'язкових для нормального функціонування правової держави і громадянського суспільства.

Дотримання зазначених вимог, на нашу думку, сприятиме створенню стабільної політичної системи, формуванню ефективної еліти, здатної реалізовувати національні інтереси і, найголовніше, досягати стабільності, динамічного розвитку українського суспільства і держави. Сучасна українська еліта має бути відповідальною за відродження української нації, за розбудову громадянського суспільства в Україні. Її діяльність мусить спонукати громадян до активних і солідарних дій, гармонізувати потреби розвитку особистості та вимог сталості функціонування суспільства. З цього приводу І. Белебеха слушно зазначає: «Українська еліта зобов'язана вести націю до високої самоорганізації. Саме еліта покликана “запліднити”... національну людність таким світобаченням, щоб кожна людина відчувала себе державотворцем... наповнилася почуттям відповідальності за долю нації» [12, с. 504]. Зрештою українська політична еліта має стати складовою європейської ліберально-демократичної еліти, ідентифікувати себе з відповідними цінностями.

Висновки. Сучасне українське суспільство відчуває гострий дефіцит якості еліти, що дається взнаки як всередині країни, так і у відносинах із зовнішнім світом. Тому має розпочатися реальний процес елітаризації політичного правлячого класу через його оновлення, поповнення насамперед молоддю, що потребує поступових й еволюційних перетворень. Елітаризація політичного класу має розглядатися не лише як важливий атрибут державного будівництва, а й як основа модернізації українського суспільства загалом і тому потребує осмисленої загальнодержавної політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Н. Н. Политическая элита в условиях трансформации современного российского общества / Н. Н. Волкова // Вестн. Бурят. гос. ун-та. Философия, социология, политология, культурология. – Улан-Удэ : Изд-во БГУ, 2008. – Вып. 6. – С. 170–173.
2. Шлезингер А. Циклы американской истории / Артур Шлезингер ; пер. с англ., закл. ст. В. И. Терехова. – М. : Издат. группа «Прогресс», «Прогресс-Академия», 1992. – 688 с.

3. Тоффлер Э. Третья волна / Элвин Тоффлер. – М. : ООО «АСТ», 2005. – 789 с.
4. Манхейм К. Диагноз нашего времени : пер. с нем. и англ. / Карл Манхейм ; отв. ред. и сост. Я. М. Бергер и др. – М. : Юрист, 2004. – 700 с.
5. Франко І. Перехресні стежки / Іван Франко // Збір. творів у 50-ти томах. – Т. 20. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 256–480.
6. Кралюк П. Ніч без елітарності / Петро Кралюк // День. – 2013. – 23–24 серп. – С. 11.
7. Требін М. П. Політична культура владної еліти України в умовах розбудови демократичної правової держави / М. П. Требін // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / за ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. Г. РОМАНОВСЬКОГО. – Х. : НТУ «ХПІ», 2010. – Вип. 26 (30). – С. 110–118.
8. Панарін О. Народ без еліти: між відчаєм і надією / Олександр Панарін // Персонал. – 2006. – № 5. – С. 50–63.
9. Габович О. Прокляття невіглаством / Олександр Габович // Дзеркало тижня. – 2003. – № 36. – 19–26 верес. – С. 13.
10. Гальчинський А. С. Лібералізм: уроки для України : наук.-попул. есе / А. С. Гальчинський. – К. : Либідь, 2011. – 288 с.
11. Щокін Г. Концепція соціального розвитку: висновки для України / Георгій Щокін // Сільські вісті. – 2002. – 27 груд. – С. 3–4.
12. Белебега І. Національне прозріння українців / І. Белебега. – Х. : ФОП Здоровий Я. А., 2012. – 580 с.

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЭЛИТА КАК ФАКТОР ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Козловец Н. А.

В статье на основе анализа исторического опыта и современной практики Украины исследована роль политической элиты в процессах государственного строительства. Указывая на зависимость становления и укрепления украинской государственности от собственной национальной элиты, автор утверждает, что в фазу независимости Украина вошла с квазиэлитой, неспособной реализовать национальную идею во всей ее полноте. Обосновывается необходимость формирования новой генеративной элиты – элиты заслуг (меритократии), способной обеспечить эффективное управление страной в условиях стремительных политических и социально-экономических изменений. Различая понятия «истеблишмент» и «политическая элита», автор доказывает, что трансформации, которые происходят в современном украинском обществе, формируют социальный заказ на качественно новый тип политической элиты, способной быть субъектом общественных изменений, их инициатором и координатором. Характеризуя основные требования

к процессу современного элитобразования, автором предлагаются и пути успешной реализации политической элитой функций субъекта общественных трансформаций, качественных изменений.

Ключевые слова: элита, политическая элита, истеблишмент, украинское общество, государственность, государственное строительство, трансформация, глобализация.

POLITICAL ELITE AS A SUBJECT OF STATE BUILDING IN CONDITIONS OF UKRAINIAN SOCIETY TRANSFORMATION

Kozlovets M. A.

The article based on analysis of historical experience and contemporary practice of Ukraine investigates the role of the political elite in the process of state building, social changes. Ukrainian historical tragedy is conditioned by the constant disconnect of elite generations, loss of tradition of sacrificial service to the people when within centuries alien elite was impose to Ukraine and its regions with different principles and basis of life organization, culture and traditions. The author sees the dependence of the formation and strengthening of Ukrainian statehood on their national elites as the fact and concludes that in the latest phase of independence Ukraine entered together with the quasi-elite that is not able to realize the national idea in its entirety. Civil society and a legal democratic state development condition the necessity of the political elite as a socially oriented institution. The article proves the necessity of the formation of a new generative elite – the elite of merit (meritocracy), liability elite which is capable to ensure effective governance in terms of rapid political and socio-economic changes, skillfully regulate all aspects of public life. Ukrainian political elite should become a part of the European elite, identify themselves with the relevant values.

Distinguishing the concept of «establishment» and «political elite», the author argues that the transformation taking place in the modern Ukrainian society forms the social order to a new type of political elite that could be the subject of social changes, they initiator and coordinator, to be responsible for reforming the country, their professional and managerial ability. The process of elitarization of the political class is seen not only as an important attribute of state-building, but also as the basis of political modernization. Particular attention is paid to the peculiarities of the formation of political Elitas, their specific function in the system of social relations. Describing the basic requirements for modern elitogenesis process, the author offers the successful way to implementation of function of the subject of social transformation and qualitative changes, including: the presence of political pluralism, changes in the electoral system to ensure equal competition of potential elites; ensurance of a certain balance, compromise, the balance of the different social forces, ie the formation of joint consensus-facial features of the political elite; maximum openness of elite at all levels, constant replenish with the trained professionals and functionally capable people; update of the mentality of the political elite, understand-

ing that social changes need serious information support and elicit people, civil society institutions; the availability of permanent democratic control over the activities of authorities by the public, the media, political parties and organizations; consolidation of the various sectors of society, harmonizing their social interests and achievement of cooperation and close cooperation of all forces in society; a clear rule of law, democratic norms and procedures necessary and required for normal functioning of the constitutional state and civil society.

Key words: *elite, political elita, installation, Ukrainian society, statehood, state-building, transformation, globalization.*

